

Банки і банківські системи

Вступ

Після того як в древні часи почали використовувати при купівлі-продажу золото, стало очевидним, що як покупцям, так і продавцям незручно та небезпечно перевозити, важити та перевіряти на чистоту золото. Тому в практику ввійшло правило віддавати золото на зберігання ювелірам, які мали підвали, або спеціальні місця, які були готові за певну плату надати їх. Отримавши золотий вклад, ювеліри видавали квитанцію. Невдовзі товари почали обмінювати на квитанції ювелірів, і квитанції перетворились в ранню форму паперових грошей. Але ювеліри, побачивши, що люди готові приймати квитанції в якості паперових грошей, почали видавати квитанції під неіснуючий золотий запас. Так зародилася банківська система (система часткових резервів).

В такій системі банки можуть створювати гроші. Хоча золото зараз не використовується для підтримки грошової пропозиції, банківське кредитування сьогодні обмежується кількістю резервів, які банк вважає за необхідне або зобов'язується в юридичному порядку утримувати.

Банки, які діють на основі часткових резервів вразливі перед банківською панікою або “напливу” вимог. Убезпечення від “напливу” вимог в банку – основна причина жорсткого контролю банківської системи.

Банківська справа – це специфічна підприємницька діяльність. Банки – це кредитно-фінансові установи, головне призначення яких акумулювати тимчасово вільні грошові кошти підприємств, населення та бюджетних установ і надавати їх у кредит своїм клієнтам та обслуговувати грошовий обіг.

Банки існували у середні віки в Італії (слово *banco* з італійської означає “лавка”, “конторка”, за якою працювали міняйли грошей). Сучасні банки набули поширення у всьому світі. Вони є переважно акціонерними товариствами. Їх власний капітал служить основою для здійснення фінансових операцій, але основним джерелом кредитів є кошти клієнтів, що зберігаються на рахунках у банках. З того часу, як банки почали роздавати кредити переважно за рахунок коштів вкладників, розвинулося банківське підприємництво. Безпосередньою метою їх діяльності є отримання прибутку від своїх операцій, основним джерелом якого є банківський процент. Першоосновою процента є додатковий продукт, створений у виробництві, а на поверхні прибуток банків виступає переважно як різниця між сумою процентів, отриманих банком за надані кредити і виплачених по внесках клієнтів. Роль банків виявляється в їх функціях.

Банківська система України знаходиться в стані формування та пошуку оптимальних форм праці. в Україні існує система комерційних банків, яка контролюється центральним банком країни – Національним Банком. Комерційні банки України працюють з фізичними та юридичними особами, надають кредити, проводять операції на фінансових ринках, та ринках цінних паперів, виступають посередниками при розрахунках між підприємствами та державами. Стабільність банківської системи

України визначає стабільність та ріст не тільки кредитно-фінансової системи, але й економіки в цілому.

Саме тому ця робота є актуальною. Я намагатимусь висвітлити основні тенденції розвитку банківської системи України, показати переваги та недоліки існуючої кредитно-фінансової системи та основні види діяльності комерційних банків. Основними методами аналізу діяльності роботи комерційних банків України є: статистичний, індуктивно-логічний. При написанні роботи використувувалась періодика, наукові роботи українських та зарубіжних економістів, підручники.

1. Види банків та їх основні функції.

Комерційні банки виконують певні економічні функції по забезпеченню кредитної політики та грошового обігу. До основних функцій банків належать: кредитування підприємств, держави, приватних осіб та операції з цінними паперами;

регулювання грошового обігу;

залучення тимчасово вільних грошових коштів, нагромаджень і перетворення їх у позичковий капітал;

здійснення грошових розрахунків та платежів у господарстві;

випуск кредитних засобів обігу (депозитно-чекова емісія);

консультації і надання економічної та фінансової інформації.

Особливо важлива функція банків — їхня здатність «робити гроші», інакше кажучи — розширювати кредитні ресурси народного господарства. Банки називають «фаб-риками кредиту». Справа у тому, що кредит відбиває рух позичкового капіталу ($G \rightarrow G'$), який відокремлюється від кругообігу промислового капіталу ($T' \rightarrow T$) і набуває са-мостійного руху. Надаючи позичку під боргові зобов'язання своїх клієнтів (забезпечені товаро-матеріальними цінностями, які не є грошми) банк зараховує її на рахунок позичальників і тим створює можливість надходження в обіг нових сум грошей. Якщо кожен окремий банк може видати позичку, що перевищує розмір зобов'язкового резерву (наприклад, при вкладі 100 дол.: $100 - 20 = 80$), то вся банківська система на основі вкладу 100 дол. може видати позичок на суму у кілька разів більшу (за принципом мультиплікатора), оскільки позички, отримані в одному банку, у ході народногосподарського кругообігу ресурсів потрапляють в інший банк у вигляді вкладів і знову виступають джерелом надання кредитів. Отже, дуже важлива роль кожного окремого банку, а ще важливіша — всієї банківської системи.

За сучасних умов спостерігається два протилежні процеси — універсалізація банків і поряд з нею їх спеціалізація. В їх основі лежать концентрація виробництва (і відповідно банківського обслуговування) та паралельне утворення малих, спеціалізованих підприємств.

Банки можна поділити на:

а) центральні емісійні;

б) комерційні депозитні;

в) інвестиційні;

г) ощадні;

д) банки спеціального призначення (наприклад, іпотечні, зовнішньо-торговельні,

страхові, пенсійні фонди).

У сукупності всі види банків складають кредитну систему як взаємозв'язок фінансово-кредитних установ. Для неї за сучасних умов характерні концентрація та злиття з промисловим капіталом, а також інтернаціоналізація та створення міжнародних банківських систем. Кредитна система характеризується конкуренцією як між різними видами банків та інших кредитних установ, так і між банками одного виду (наприклад, комерційними), що позитивно впливає на кредитне і розрахункове обслуговування гос-подарств.

Серцевиною кредитної системи є центральні (національні) банки. Вони або з самого початку виникали як державні, або були націоналізовані, переважно після кризи 30-х років чи після другої світової війни. У США федеральна система банків і у Швейцарії національні банки формально не належать державі. Проте вони строго дотримуються інструкцій державних органів щодо регулювання грошового обігу. Національні банки у суверенних державах, що утворилися на базі колишнього СРСР, створюються після проголошення їх незалежності на базі Державного банку колишнього СРСР.[7]

Функції центральних (національних) банків істотно відрізняються від функцій комерційних (чи спеціалізованих). Основні з них такі: 1) емісія кредитних грошей та вилучення грошей з обігу; 2) акумуляція та збереження касових резервів інших кредитних установ; 3) збереження офіційних золото-валютних резервів; 4) надання кредитів і виконання розрахункових операцій для урядових органів; 5) здійснення розрахунків і перевідних операцій для комерційних банків; 6) грошово-кредитне регулювання економіки; 7) контроль за діяльністю кредитних установ; 8) надання ліцензій на операції із зарубіжною валютою; 9) обслуговування державного боргу країни.

Отже, центральні емісійні банки у більшості країн виконують роль емісійного, відповідального за грошове господарство, і кредитного центру, а також роль касира держави і «банку банків». Вони є «кредиторами» останньої інстанції, тобто до них комерційні банки звертаються по допомогу у тому випадку, коли вичерпані всі інші способи мобілізації кредитних ресурсів. З підприємствами та фірмами центральний банк в операції не вступає.

2. Комерційні банки в кредитно-грошовій політиці.

Основна форма надання центральним банком кредитів комерційним банкам — скуповування у них цінних паперів та переоблік (дисконт) векселів, виданих підприємствами і прийнятими на облік (для забезпечення кредиту) комерційними банками. При цьому центральний банк регулює процентну ставку.

Грошово-кредитна політика центральних банків — це сукупність заходів, спрямованих на зміну грошової маси в обігу, обсягів кредиту й емісії, або на їх обмеження — залежно від стану економіки. Емісія здійснюється, коли потрібно подолати спад в економіці, а її обмеження — під час промислового піднесення, щоб не допускати «перегріву» економіки.

Мета грошово-кредитної політики центрального банку, — створити сприятливі умови для зайнятості робочої сили, стримування інфляції, регулювання темпів економічного зростання та збалансованості народного господарства і платіжного фонду.

Серед методів грошово-кредитної політики важливе місце посідає дисконтна політика, пов'язана з купівлею векселів. Це найстаріший метод кредитного регулювання. Зниження дисконтної ставки центрального банку стимулює комерційні банки розширювати кредитування підприємств, а підвищення — навпаки. Продаж цінних паперів центральним банком означає зменшення сум на резервних рахунках і зупинення кредитування комерційними банками своїх клієнтів.

Грошово-кредитна політика центральних банків не позбавлена суперечностей. Адже коли для підвищення ділової активності банк піднімає дисконтну ставку, щоб сприяти припливу грошового капіталу з-за кордону, то подорожчання кредиту гальмує зростання виробництва і поживлення внутрішньої ділової активності.

Центральний банк впливає на процес кредитування у народному господарстві також шляхом відкриття спеціальних резервних рахунків комерційних банків, на яких вони зобов'язані розміщати депозити (вклади). Розміри останніх (у %) залежать від того, які вклади своїх клієнтів мобілізував комерційний банк. Ці депозити є резервом для розширення кредитування, якщо цього потребує кон'юнктура розвитку народного господарства, і страховим фондом для комерційних банків від банкрутства.

Центральний банк не може бути конкурентом комерційних банків. Його головна мета — забезпечувати стабільність грошового обігу та регулювати кредитні відносини. Заслуговує на увагу досвід взаємозв'язку з комерційними банками у Великобританії. Банк Англії ставиться до своїх банків з турботою, але й вимогливо. Його керуючий кожного тижня зустрічається з президентами різних кредитних, промислових і торговельних асоціацій. Отже, центральні банки застосовують і адміністративні санкції (різні обмеження) до комерційних банків, але впливають на їх кредитну політику переважно економічними методами — через процентні ставки та регулювання грошового обігу.

3. Комерційні банки.

Комерційні банки є основою-кредитної системи. Вони утворюються як акціонерні товариства або на пайових засадах і є кредитними установами універсального характеру. Їх часто називають «фінансовими універмагами» або «супермаркетами кредиту». Вони пов'язані з усіма сферами та фазами відтворення. Характерна риса комерційних банків — повна самостійність підприємств у сфері торгівлі позичковим капіталом. Вони не обмежені централізовано виданими інструкціями з кредитування та проведення інших операцій, проводять кредитну політику на свій страх і ризик, що сприяє оперативному впливу банків на економіку. Однак це не означає, що комерційні банки діють безконтрольно. Зокрема, у США комерційні банки належать до найбільш контрольованої сфери підприємницької діяльності. Основою такого контролю є спеціальне законодавство й антимонопольні закони. Щоб обмежити створення великої кількості «слабких» банків, які можуть легко банкрутувати і викликати «ланцюгову реакцію банкрутств» серед своїх клієнтів, держави встановлюють досить високі квоти на їх статутний капітал. Крім того, центральний банк визначає для комерційних банків розмір обов'язкових резервів, які у більшості випадків зберігаються у центральному банку, розмір граничного ризику на одного позичальника (встановлюється певний відсоток від загальної суми власних коштів банку). Так забезпечується ліквідність комерційного банку, тобто його здатність у кожен певний момент задовольнити вимоги вкладників на

готівку. Уряд, центральний банк і страхові компанії (за допомогою спеціального страхування) гарантують, що комерційні банки забезпечать збереження коштів своїх клієнтів.[10]

Кошти комерційних банків складаються з власних, залучених і імітованих. Власні - це акціонерний капітал, мобілізований шляхом продажу акцій на ринку цінних паперів, і резервний капітал, що утворюється з відрахувань від поточного прибутку. Резервний капітал призначений для покриття непередбачених збитків та втрат від падіння курсів цінних паперів. Крім того, у комерційних банках є рахунок нерозподіленого прибутку, який згодом буде або розподілений серед акціонерів у формі дивідендів, або зарахований у резерв.

Основні ресурси комерційного банку - це залучені кошти, депозити (вклади) клієнтів. Клієнти вносять свої кошти у вигляді депозитів до вимоги або строкових. Останні часто оформляються у вигляді сертифікатів. Зокрема, у США вони випускаються вартістю від 100 тис. дол. і більше.[2]

Емітовані фонди як джерело ресурсів комерційного банку утворюються при акцепті (згоді) банку на оплату грошових документів та при авалі - гарантії платежу, який застосовує банк у випадку банкрутства платника. Акцептовані та авальні суми у вигляді вимоги до платника і є ресурсом комерційного банку для кредитування.

Кредитні операції комерційних банків поділяються залежно від їх забезпечення, строку, на який видані позички (коротко-, середньо- і довгострокові), а також від методу стягнення процента (при видачі, при погашенні позички або рівними частками). Позички поділяються також залежно від категорії позичальників: на поповнення оборотного капіталу; представникам фондової біржі для біржових операцій; на кінцеве споживання - споживчий кредит під заставу житлового фонду, на придбання товарів у кредит, сільськогосподарські позички, іпотечні (на капіталовкладення) і короткострокові на тимчасові потреби.

Фондові операції банків - це різні операції з цінними паперами, придбання цінних паперів для банків, первинне розміщення випущених цінних паперів, вторинний обіг цінних паперів (купівля та продаж за дорученням клієнтів), розміщення державних позик та операцій з облігаціями.

Комерційно-посередницькі операції - це операції, за допомогою яких банк за дорученням своїх клієнтів отримує гроші. Це насамперед інкасові операції. На інкасо приймаються чеки, векселі, цінні папери, іноземна валюта. Найбільш поширені інкасові операції чеками та акцепти банку. Широко практикується інкасування облігацій державних позик. Набули також поширення розрахунки акредитивами — грошовими і товарними та перевідні операції.

Поширені також довірчі операції — тимчасове управління майном приватних осіб, управління капіталом, збереження цінностей у сейфах банку. Для підприємств банк може виступати гарантом по позиках, випущених підприємством, агентом з реєстрації акцій, керуючим пенсійним фондом корпорації. Довірчі операції створюють солідну основу для контрольних функцій банку.

Лізингові операції за сучасних умов набули особливого поширення. Лізинг означає придбання банками машин та устаткування для надання їх в оренду. За умов НТР це дуже вигідно для фірм: зменшує ризик втрат від морально-го зношування техніки. Це один з аспектів переплетення кредитних і торговельних операцій.

Взаємовигідні для банків і їх клієнтів факторингові операції - своєрідна форма кредитування оборотного капіталу, дієвий спосіб прискорення його обігу. Підприємство-постачальник передає банку вимогу на оплату відправлених товарів, які банк негайно оплачує, утримуючи певний процент (фактично кредитує постачальника), а сам далі має справу з платником, отримуючи суми, що підлягають оплаті.

Крім комерційних універсальних банків, діють багато спеціалізованих банків та небанківських кредитних організацій. Серед них — інвестиційні банки, що проводять довгострокове кредитування та фінансування капіталовкладень у різних галузях, переважно за рахунок кредитів комерційних банків. Ощадні банки акумулюють, як правило, відносно дрібні вклади, які разом утворюють джерела кредитування виробництва та торгівлі. Позичково-ощадні асоціації акумулюють капітал за допомогою реалізації сертифікатів, що рівнозначні довгостроковим вкладам.

У кредитних спілках капітал утворюється за рахунок пайових внесків (через акції), а використовується для короткострокових позик членам асоціації.

Страхові компанії — специфічні кредитні інститути. Мобілізовані за допомогою продажу страхових полісів кошти вони використовують для надання довгострокових кредитів підприємствам і державам. Проводиться також страхування кредитів.

Пенсійні фонди створювані для виплати пенсій за рахунок коштів держави, підприємств і самих працюючих, також використовуються як кредитні ресурси переважно шляхом купівлі цінних паперів, акцій і облігацій.

Інвестиційні компанії, отримавши кошти від реалізації своїх акцій дрібним власникам, вкладають їх в акції різних компаній. Отже, підприємства мають істотну підтримку кредитними ресурсами як від комерційних банків, так і від небанківських кредитних організацій, а конкуренція між різними кредитними установами позитивно впливає на діяльність підприємств.

4. Банківська система України.

Істотні зміни у відносинах між банками та підприємствами вносить кредитна реформа 1990-1991 рр., згідно з якою сформувалася двохрівнева банківська система: на першому рівні — Центральний банк, що обслуговує широку мережу кредитних установ, на другому — комерційні, як правило, акціонерні банки, які обслуговують підприємства незалежно від форм власності. За таких умов відносини між підприємствами та банками переносяться з адміністративної в економічну «площину». Банк і підприємство стають взаємно зацікавленими партнерами.

4.1. Кредитні відносини банків і підприємств.

Банки надають кредити підприємствам незалежно від форми власності, які перебувають на господарському рахунку, мають самостійний баланс і власні оборотні кошти.

За сучасних умов центр ваги у кредитних стосунках банків і підприємств переноситься з об'єктів на суб'єкти кредитування.

При утворенні різних банків підприємство має право кредитуватись у тому банку, який його більше влаштовує оперативністю обслуговування, рівнем процентної ставки тощо.

Відносини між підприємствами та відділеннями банку з питань кредитування регулюються кредитним договором, який укладається між ними переважно на рік,

але при регулярних стосунках може бути укладений і на тривалий строк, а в окремих випадках, при тимчасовій потребі у кредитних ресурсах — на строк менше року. Конкретний зміст договору і перелік умов визначається за згодою сторін. При цьому одне із завдань банку — підтримувати ініціативу та самостійність підприємств, не допускати дріб'язкового втручання у виробничу діяльність підприємства. Водночас банк ретельно вивчає фінансовий стан підприємств, стан оборотних коштів, інвестиційні плани і можливості, організацію роботи щодо підвищення фондівддачі та рентабельності — виконує свого роду аудиторські функції на прохання клієнта.

Кредити надаються підприємствам на виробничі та соціальні цілі відповідно до принципів кредитування: за-безпеченості, цільового характеру, терміновості, поворотності та платіжності. Забезпеченням поворотності кредиту служать застава товаро-матеріальних цінностей або про-дукція в міру її випуску, а також гарантії банків, інших кредитних установ, страхові поліси.

Крім банківського кредиту, що його надають підприємствам комерційні банки, широко практикується комерційний кредит, який, з одного боку, істотно зменшує потребу в банківському кредиті, а з іншого — служить його забезпеченням на основі обліку векселів. За деякими даними 2/3 кредитного обігу здійснюється у вигляді комерційного кредиту. Суть його полягає в тому, що одне підприємство надає кредит іншому з оформленням його векселем. Най-частіше такий кредит супроводжує поставку товарів.[2]

Вексель часто використовується для розрахунків з іншими підприємствами шляхом індосамента — передатного напису. Це істотно зменшує потребу у грошовій масі і має антиінфляційне значення. Японія у 50-ті роки перейшла на емісію під комерційні векселі, що сприяло стабілізації цін.

У колишньому СРСР комерційний кредит був ліквідований у ході кредитної реформи 1930 р., оскільки він не відповідав тотальному державному контролю за умов адміністративно-командної системи. За сучасних умов демократизації господарського життя і переходу до змішаної економіки (регульованих ринкових відносин) від-новлюється комерційний кредит і швидко зростає кількість різних комерційних банків, що утворюються як товариства з обмеженою відповідальністю або як акціонерні товариства. Їх засновниками виступають інші банки і різні державні та корпоративні підприємства. Приватні капітали для заснування банків поки що використовуються мало.[9]

Найбільшим серед комерційних банків в Україні є акціонерний агропромбанк «Україна», створений на базі державного спеціалізованого Агропромбанку. За обсягом статутного капіталу та прибутків це один з найбільших банків на території колишнього СРСР. На початок 1992 р. в ньому вже було понад 5 тис. акціонерів.

У кожному адміністративному районі України є відділення Укросадбанку, до складу яких входять ощадкаси. Це один з найбільших банків України, який має найрозгалуженішу мережу.[2,9]

Комерційні банки самостійно встановлюють процентні ставки на свої кредити та комісійні винагороди за послуги.

Національний банк регулює процентні ставки за кредит не прямим диктатом, а рівнем процента за кредитні ресурси, які він передає комерційним банкам. У

період промислового піднесення і особливо за умов економічної кризи різко зростає попит на кредитні ресурси, а отже, підвищується процентна ставка. Найбільше впливає на її зростання інфляція. Щоб хоч дещо компенсувати та зменшити ризик знецінення грошей, наданих у кредит, банки підвищують процентну ставку до 100—200 % і навіть вище. Саме такий рівень ставки склався в Україні на початку 1993 р., хоча за нормальних умов процентна ставка становить 5—10 %.[4]

Конкуренція між комерційними банками — явище позитивне, але наявність багатьох дрібних банків веде до розпорошення кредитних ресурсів і загрожує «ланцюговою реакцією» банкрутств дрібних банків, а разом з ними і дрібних підприємств. Тому Центральний банк піднімає межу мінімального розміру статутного фонду комерційних банків при їх перереєстрації.

Конкуренція між комерційними банками за клієнтів є впливовим фактором розвитку банківської справи, але у розвинутій ринковій економіці її не залишають без «пильного ока» центрального (національного) банку: контроль за законністю діяльності комерційних банків, коригування кредитної політики за допомогою облікової процентної ставки та нормування резервів. В Україні Національний банк настільки слабкий, що він не має ніякого впливу на комерційні банки, не надає їм інструктивної та контрольної допомоги, і розвиток банківського кредиту має стихійний характер з усіма його негативними наслідками, а комерційний кредит підмінюється бартером. Досі не впроваджено вексельних розрахунків. Це породжує недовіру вкладників до банків і недостатню мобілізацію кредитних ресурсів. Навпаки, Національний банк фактично безповоротно кредитує бюджетний дефіцит (з дозволу Верховної Ради), провокує підвищення процентних ставок у комерційних банках, що ставить у скрутне становище підприємства, особливо малі, пригнічує ділову активність, без якої неможливий вихід з економічної кризи, і стримує подолання інфляції. Отже, зміцнення позицій Національного банку як основного регулюючого грошову і кредитну політику центру — невід'ємна складова економічного відродження України.

4.2. Розрахункові операції банків.

Підприємства розраховуються між собою безготівково через установи банку, в яких вони мають розрахункові рахунки. Розрахунки проводяться за такими правилами:

- 1) платежі здійснюються, як правило, після відвантаження товароматеріальних цінностей або виконання робіт
- 2) за дорученням платника;
- 3) за рахунок власних коштів платника або в окремих випадках за рахунок кредиту банку;
- 4) сума спочатку списується з рахунку платника, а потім зараховується на рахунок постачальника. Виняток становлять розрахунки чеками у межах окремої держави

При різноманітності підприємницької діяльності підприємств за умов планомірно-ринкових відносин організація розрахунків виходить з принципу вільного вибору підприємствами форм розрахунків і закріплення їх у договорах та невтручання банку у договірні відносини підприємств. Такий підхід поширюється на всі підприємства юридичні та фізичні особи — незалежно від форми

власності Кошти з рахунку підприємств списуються за розпорядженням власника рахунку, при чому черговість плат «1 жів визначає карівник підприємства, якщо інше н° перед бачене законом.

Безготівкові розрахунки здійснюються у таких формах платіжні доручення, чеки, акредитиви, вимоги-доручення, векселів

За обставин масової заборгованості (при порушенні нормального потоку товарів та грошей) уряд і Національний банк України організують масові взаємні заліки.

Але цей елемент адміністративного втручання у роботу банків і підприємств виправданий лише в екстремальній ситуації Такий же характер має розпорядження про лише попередню оплату товарів, зокрема хлібопродуктів, води, електро та теплоенергії та ряду послуг, зокрема транспортних.

За домовленістю платник і постачальник можуть про вести між собою взаємне зарахування заборгованості без посередництва. Найчастіше практикуються розрахунки платіжними дорученнями платника банкові про перерахування певної суми з його рахунку. Лише платник повинен вирішувати, чи перераховувати кошти за товари послуги. Це підвищує відповідальність постачальника зг виконання договору поставок і посилює економічну незалежність підприємств.

За домовленістю між підприємствами доручення можуть бути строковими (наприклад, авансом, або після відвантаження товару, або часткові платежі при великих угодах), дострокові або відстрочені — без шкоди для фінансового стану сторін.

Розрахунки акредитивами застосовуються як гарантія оплати товарів або послуг.

За дорученням платника банк в якому він обслуговується, переводить кошти у банк, який обслуговує постачальника наперед, а при виконанні умов акредитиву (наприклад, поставки товару) кошти відразу перераховуються постачальнику. Акредитив призначається для розрахунків лише з одним постачальником.

Розрахунки вимогами-дорученнями застосовуються для оплати виконаних робіт і наданих послуг, поставленої зі договором продукції. Вимогу випишує постачальник чи виконавець робіт і безпосередньо вручає її платникові Платник на цьому ж документі випишує доручення про повну або часткову оплату і здає у банк, який його обслуговує.

Якщо є підстави для відмови від оплати, то платник їх повідомляє постачальникові теж безпосередньо. У договор між підприємствами передбачається відповідальність платника за несвоєчасну оплату вимог-доручень. Ця форма набуває все більшого поширення. Отже, розрахунки, ще застосовуються між підприємствами, спрямовані на усунення автоматизму у розрахунках та підвищення відповідальності за виконання договорів.

Банки забезпечують обіг ресурсів між підприємствами акумулюючи їх в одних точках господарського механізму і спрямовуючи в інші. При цьому стимулюють ефективна господарювання

5. Ринок цінних паперів

Приватизація й акціонування приватної власності, розвиток підприємництва та кредитних інститутів приводять до поглиблення розвитку грошово-вих і кредитних відносин. Виникає особливий сектор господарювання, який пов'язаний з обігом цінних паперів — фінансовий ринок.

Фінансовий ринок потребує не лише правового регулювання обігу цінних паперів,

а й створення організації, яка забезпечувала б цей обіг. Такою організацією є фондова біржа. Фондова біржа — це організований і регулярно функціонуючий ринок для купівлі та продажу цінних паперів, обов'язковий елемент регулювання ринку цінних паперів.

Фінансовий ринок умовно можна поділити на дві частини: ринок банківських позичок і ринок цінних паперів. Ринок цінних паперів доповнює систему банківського кредиту та взаємодіє з нею. Комерційний банк рідко видає позички на тривалий час (більше року). Цінні папери дають змогу отримати кошти на довгий період (на десяти-річчя—облігації) чи у безстрокове користування (акції).

Завдання ринку цінних паперів полягає у тому, щоб забезпечити більш повне та швидке переливання заощаджень за ціною, яка влаштовує обидві сторони. Для цього потрібні біржі та діючі на ринку цінних паперів посередники.

Біржа — це організований ринок цінних паперів, який функціонує на підставі офіційно зареєстрованих правил ведення торгівлі, де угоди про розміщення та купівлю-продаж цінних паперів здійснюються обмеженою кількістю біржових посередників. Емітентами (емітент — організація чи підприємство, що випускає в обіг гроші або цінні папери) на ринку цінних паперів виступають приватні національні, державні національні, приватні та державні іноземні організації. Усі цінні папери, які обертаються на ринку, можна поділити на три групи: акції, облігації та спеціальні цінні папери. Щодо надійності інвестицій та стабільності припливу доходу найбільш якісними вважаються державні облігації, особливо короткострокові скарбничі векселі. По-тім ідуть приватні облігації й акції крупних компаній, які регулярно виплачують дивіденди. Найменш надійними в акції, що випускаються тільки що створеними, невідомими фірмами.

Розглядаючи сучасну інституціональну структуру ринків цінних паперів, слід виділити чотири категорії учасників операцій: комерційні банки; інвестиційні (торговельні) банки; власне біржові фірми та кредитно-фінансові організації, які об'єднані під назвою «інституціональні інвестори» (страхові компанії, пенсійні та інвестиційні фонди).

У різних країнах співвідношення сил між ними різне. Воно залежить від рівня розвитку ринків та від юридичних відмінностей у законодавствах. Так, у державах, де комерційні банки мають право здійснювати операції із всіма видами цінних паперів, наприклад у ФРН, інвестиційні банки не відіграють значної ролі.

Кошти, що мобілізуються пенсійними фондами, страховими компаніями та іншими організаціями, надходять на ринок цінних паперів, де вони використовуються у тому числі й інвестиційними банками чи біржовими фірмами (біржовою фірмою називають брокерську фірму, яка купила місце на біржі) переважно для придбання акцій, облігацій чи інших фондowych цінностей. У деяких випадках ці кошти передаються на управління у комерційні банки, спільні інвестиційні фірми. Частина вільних грошових надходжень населення потрапляє відразу на ринок цінних паперів, коли власник коштів віддає свої розпорядження біржовій фірмі щодо кожної операції.

Залежно від значення, яке має ринок цінних паперів в економіці, його можна поділити на два види: первинний і вторинний. Первинний — це ринок, на якому

розміщують-ся вперше випущені папери. Тут відбуваються мобілізація грошових коштів акціонерними товариствами та запозичення їх державою. Первинний ринок включає інвестиційні та комерційні банки, через які акціонерні товариства і держава здійснюють розміщення своїх паперів.

Вторинний ринок — це ринок, на якому продаються і купуються випущені раніше цінні папери. Тут відбувається зміна власника цих паперів. З погляду організації вторинний ринок поділяється на централізований і децентралізований. Формою централізованого ринку цінних паперів є фондова біржа, на якій постійно обертаються цінні папери, але не всі, а лише ті що допущені до обігу біржовими комітетами.

Децентралізований — це ринок, на якому обертаються як допущені, так і недопущені до обігу на фондових біржах цінні папери. Цей ринок складається із значної кількості брокерсько-дилерських фірм, розкиданих по всій території, які здійснюють між собою зв'язки за допомогою телефонно-телеграфної мережі та пошти. До них належать і комерційні банки, оскільки багато з них займаються аналогічними операціями з цінними паперами.

5.1. Сучасні тенденції в функціонуванні ринку цінних паперів.

Для сучасних ринків цінних паперів характерним є досить великий обсяг угод, які укладаються поза біржею, і це становить позабіржовий обіг. Це зумовлене існуючою у багатьох країнах системою високих фінансових комісій й обмежувальною практикою прийняття акцій до котування, високою вартістю послуг біржі, необхідністю сплачувати комісію та збори, монополізацією членства біржі. Отже, сучасний ринок паперів складається з біржового обігу із зареєстрованими і незареєстрованими на біржі цінними паперами, а також позабіржового обігу. У свою чергу позабіржовий обіг ділиться на організований та неорганізований.

Організований обіг перебуває, як правило, під контролем саморегульованих органів, членами яких є посередники цих ринків. У більшості країн провідну роль у здійсненні позабіржових операцій відіграють біржові брокери.

Позабіржовий та біржовий ринки певною мірою протистоять один одному, проте водночас взаємно доповнюють один одного. Таке протиріччя виникає через те, що, виконуючи загальну функцію торгівлі та обігу цінних паперів, вони керуються специфічними методами їх відбору та реалізації. Позабіржовий обіг, як правило, охоплює лише нові випуски цінних паперів і головним чином розміщення облігацій торговельно-промислових корпорацій. Останні вступають у безпосередній контакт через інвестиційні банки, банкірські будинки з кредитно-фінансовими інститутами, які придбали ці цінні папери, навпаки, на біржі котуються старі випуски цінних паперів і переважно акції торговельно-промислових корпорацій. Якщо через позабіржовий обіг здійснюється в основному фінансування відтворювального процесу, то на біржі за допомогою скуповування акцій відбувається контроль над корпораціями та фірмами, йде формування контролю та його перерозподіл між різними фінансовими групами. Біржа здійснює також відповідну частину фінансування в основному через дрібного та середнього вкладника.

Особливість біржі полягає в тому, що тут активніше діє індивідуальний вкладник, хоча йде процес монополізації операцій кредитно-фінансовими інститутами. Навпаки, на позабіржовому ринку діє колективний вкладник в особі крупних

кредитно-фінансових інститутів, передусім комерційних банків і страхових компаній. Особливість позабіржового ринку полягає й у тому, що через нього проходять нові випуски облігацій, які при їх наступній купівлі та перекупівлі надходять на фондові біржі. Проте переважна частина нових облігацій не повертається на біржу і перебуває у руках (активах) кредитно-фінансових інститутів.

Основні функції фондових бірж — це: мобілізація та концентрація тимчасово вільних грошових нагромаджень та заощаджень шляхом продажу цінних паперів біржовими посередниками на первинному і вторинному ринках; кредитування та фінансування держави і приватного сектора шляхом придбання їхніх цінних паперів на первинному ринку, а також біржових спекулянтів і фінансово-кредитних закладів на вторинному ринку; концентрація операцій з цінними паперами, встановлення цін на них, що відбивають рівень попиту та пропозиції, а також формування фіктивного капіталу; забезпечення публічності цінних паперів.

Фіксування та публікування біржею цінних паперів на конкретний період дає змогу акціонерним компаніям і державі розв'язувати питання про умови та доцільність випуску паперів у той чи інший період. Публічність курсів та можливість продажу цінних паперів через біржу створює умови для широкого використання їх як засобу забезпечення банківських позичок. Крім публікації середніх курсів кожного виду цінних паперів, що обертаються на біржі, обчислюються та публікуються середні курси акцій відповідних груп компаній, а також всіх компаній, які зареєстровані на біржі.

Обіг цінних паперів у країнах із соціально орієнтованою ринковою економікою має розвинуте правове регулювання. Наприклад, у США діють федеральні закони про цінні папери з 1933 р. У всіх штатах існує закон, який встановлює державний контроль за обігом цінних паперів. Він отримав назву «закон голубого неба». Ним захищаються права власника від спекуляцій, коли покупцеві не пропонують ніякої реальної цінності. Діють також правила національної Асоціації біржових маклерів. У ФРН діють федеральні закони про операції з цінними паперами, про біржі та біржові операції, про порядок зберігання вкладів, зберігання та придбання цінних паперів і ін. Держава створює спеціальні органи, які контролюють обіг цінних паперів.

Крім правового забезпечення обігу цінних паперів важливу роль відіграє технічне забезпечення функціонування фондових бірж. У зв'язку з існуванням у багатьох країнах відокремлених фондових бірж і великим значенням для дилерів котувань на центральній біржі, однією з перших сфер впровадження сучасних засобів передачі й обробки інформації стало об'єднання ринків цінних паперів єдиними системами електронного зв'язку. Біржі Швейцарії об'єднані за допомогою електроніки (візуальних і комп'ютерних систем) так, що замовлення, яке надходить, виконується на будь-якій з бірж з урахуванням найбільш сприятливих котувань. З весни 1986 р. чотири діючі біржі Гонконга об'єднані комп'ютеризованою системою і фактично є зараз однією фондовою біржею. Аналогічні процеси відбуваються у Канаді, Австралії та ін. державах.

Сучасна біржа — це сучасний комп'ютерний центр, який має засоби оперативного зв'язку з усім світом.

5.2. Економічний зміст цінних паперів.

Для операцій на фондових біржах допускаються особливі цінні папери, які становлять фондо-ві цінності.

Існують різні види фондових цінностей: цінні папери з фіксованим доходом (їх ще називають борговим зо-бов'язання) ; акції — свідоцтво про участь у капіталі. Є та-кож їх змішані форми. Цінні папери, будучи фактичним капіталом, не мають ніякої реальної вартості, їхня ціна чи курс визначається регулярно доходами у вигляді дивідендів по акціях чи процента по облігаціях, а також позичкового процента. Біржовий курс цінних паперів зазнає коливань і у кожний момент залежить від співвідношення між пропозицією цих паперів і попитом на них. Через фондову біржу відбувається розміщення акцій, облігацій, яке здійснюється переважно крупними банками.

Цінні папери з фіксованим доходом — це боргові зо-бов'язання, в яких емітент зобов'язується виконати відпові-дні дії. Як правило, це зворотна виплата отриманої грошової суми та процентної винагороди, що встановлю-ється один раз у рік або на півроку. Поряд з назвою « твердопроцентні цінні папери » вживається також поняття «рентні Папери», тобто такі, що приносять фіксований доход, ренту. При отриманні позички йдеться про надання великої суми грошових коштів "на тривалий період. Ця позичка не може бути достроково відізнана кредитором. Є такі різновиди цінних паперів з фіксованим доходом:

1. Державна позичка (позика). Сюди належить позичка уряду на створення спеціальних фондів.
2. Комунальна позичка. Вона призначена для збалансу-вання державних фінансів місцевої влади. На емісію таких цінних паперів необхідно отримати дозвіл від центрального чи земельного (місцевого) уряду, проте останні не зо-бов'язані надавати гарантії щодо позички. Комунальні облігації мають котування на біржі, тобто з ними здійсню-ються операції. Крім позик місцеві органи влади можуть отримувати позичку у спеціальних іпотечних (земельних) банках.
3. Комунальні облігації та заставні листи. Іпотечні банки надають довгострокові кредити під заставу земель-них ділянок чи під боргове зобов'язання товариств. Різниця між заставним листом і комунальною позичкою (позич-кою) — у формі їх покриття. Емісія заставних листів рефінансується відповідними іпотечними кредитами. Кому-нальні облігації не мають іпотечного покриття.
4. Промислові облігації. Це боргові зобов'язання з фіксованим доходом промислової компанії. Їх емісія здійсню-ється крупними акціонерними компаніями та товариствами з обмеженою відповідальністю. Відносна привабливість промислових облігацій з фіксованим доходом полягає у тому, що вони на відміну від акцій можуть продаватися за курсом нижчим від їхньої номінальної вартості. Така знижка з ціни зветься дизажіо. Крім цього, може бути досягнута домовленість, що погашення облігацій буде здійснюватися не за номіналом, а за більш високим кур-сом. Так виникає надбавка — ажіо, яка при відповідному терміні облігації дає додатковий доход.

Промислові облігації не позбавлені недоліків. Фіксова-ний процент по промислових облігаціях означає для фірми зростання постійних витрат. У кризові періоди такі витра-ти особливо відчутні для компаній на відміну від дивіден-дів, які залежно від доходу можуть встановлюватися на більш низькому

рівні.

Дещо подібні до промислових облігацій конверсійні боргові зобов'язання та опційні позики. Це перехідні до акцій форми цінних паперів з фіксованим доходом. Їх емісія регулюється відповідними національними законами про акціонерну справу. Як перший, так і другий цінний папір має твердо фіксований процент. Відмінність цих цінних паперів від промислової облігації полягає у тому, що їх купівля пов'язана з можливістю придбати у май-бутньому акції. У випадку конверсійних боргових зобов'язань кредиторю надано право обмінювати ці цінні папери після встановленого строку і за умов оплати ажіо у відповідній пропорції на акції цієї компанії. Опційні позики та конверсійні зобов'язання, як і промислові облігації, котуються на біржі, їх курс публікується щоденно. Вексель — це цінний папір, який засвідчує безумовне зобов'язання векселедавця. Існує простий вексель і пере-казний. Кожен з них має відповідні реквізити. Вексель, в якому відсутній будь-який з реквізитів, не має сили, за винятком передбачених випадків. Порядок викупівлі та обліку векселів визначається Кабінетом Міністрів.[6]

Акції та їх види. Акції — це номерні цінні папери, документи, що стверджують членство в акціонерному това-ристві і надають право на отримання дивіденду. Найчасті-ше у розвинутих країнах вони бувають іменними. Кожна угода з акціями повинна реєструватись акціонерним това риством чи банком за його дорученням. Емісія акцій на пред'явника в усіх країнах обмежена. Друкування акцій здійснюється вузьким колом доручень. Як правило, акції зберігаються у брокерів чи в інших спеціалізованих конторах. Власник мав лише посвідчення про кількість акцій. Кількість акцій, випущених компанією, строго фіксована, і кожна нова емісія повинна бути затверджена її директо-рами або зборами акціонерів. Іменний характер акції дає змогу компаніям завжди знати, хто є її акціонерами, на яку адресу надсилати повідомлення про збори акціонерів, номер рахунку, на який переказувати дивіденди. Акціонер-не товариство може випускати як один вид акцій з однако-вими правами, так і декілька видів акцій з різними стату сами. Розрізняють звичайні та привілейовані акції. Звичайні акції дають своєму власнику право на один голос на зборах акціонерів. Крім цього, власник звичайної акції має право на отримання частини чистого прибутку, який роз-поділяється у вигляді дивіденду. При ліквідації акціонерно-го товариства його претензія на майно є останньою. Він отримує те, що залишається після сплати боргів і розра-хунку з привілейованими акціонерами.

Привілейовані акції дають власнику право переважного посягання на прибуток і власність акціонерного товари ства, іноді гарантують фіксований доход (у тому випадку, якщо товариство отримало чистий прибуток), а також особливі права при голосуванні, (декілька голосів, право на участь у прийнятті відповідних рішень на зборах акці-онерів).

Найбільш поширені привілейовані акції з фіксованим доходом, але без права голосу. Виплата дивідендів по цих акціях не обов'язкова для акціонерного товариства, її затримка чи невиплата не веде до банкрутства.

Коли виникає необхідність у власному капіталі, привілейовані акції можна розглядати як прийнятну альтерна тиву звичайним акціям. Наявність фіксованого дивіденду може служити додатковим стимулом для акумулювання коштів, хоч і за

більш високою ціною, ніж при використанні облігацій. Водночас це дає змогу уникнути обмеження прав голосування власників звичайних акцій. Коли ціни звичайних акцій низькі, а капітал необхідний, його можна залучити за допомогою привілейованих акцій, оскільки конвертованість дає змогу перетворити їх у звичайні акції, які є конвертовані, коли ціни на них підвищилися.

Емісія привілейованих акцій обмежується законом. Так, для їх випуску у ФРН необхідно отримати спеціальний дозвіл центральних органів. У Франції власниками акцій, що дають право на два голоси, можуть бути лише громадяни Франції та члени ЄС.

Інвестиційний сертифікат — це частка (участь) у спеціальному фонді цінних паперів (інвестиційному фонді) яким керує інвестиційна компанія. Інвестиційний сертифікат не може бути віднесений ні до твердопроцентних цінних паперів, ні до акцій, хоча по ньому виплачують відповідний дохід. Інвестиційний фонд може бути складений за різними принципами: може включати лише акції крупних компаній або лише облігації. Основною метою формування такого фонду є мінімізація курсових дивідендних і відповідно процентних ризиків на підставі широкої диференціації вкладень і виплати власникам інвестиційних сертифікатів максимальних доходів. Інвестиційні сертифікати допущені на біржу лише у небагатьох країнах, їхні ціни постійно змінюються внаслідок коливання курсів акцій і облігацій, включених в інвестиційний фонд. Інвестиційна політика фонду спрямована на зниження ризику, наскільки це можливо за даних економічних умов і на збереження постійно високого рівня прибутків. Одним з елементів мінімізації ризику є максимально широка диверсифікація придбання акцій з метою зниження кризових коливань їхніх курсів.

У сфері діяльності сучасних фондових бірж з'явився ряд нових видів цінних паперів, що спричинене в основному необхідністю вдосконалення організаційної структури фондових ринків. Вони мають вторинний, похідний характер щодо акцій і облігацій. Операції з цими видами цінних паперів дають змогу фондовим біржам дещо компенсувати втрату своєї ролі у встановленні валютних курсів і цін на державні цінні папери. До таких нових цінних паперів належать конвертовані акції й облігації, фючерси, опціони варанти.

Фючерси — це стандартні строкові контракти, укладені між продавцем (емітентом) і покупцем на здійснення купівлі-продажу відповідного фінансового паперу за заздалегідь фіксованою ціною.

Стандартизація контрактів охоплює всі елементи угод — починаючи від суми, конкретного виду паперу, умов розрахунків до дати виконання. Оскільки угоди укла даються на біржі, то вона дає гарантію їх виконання. Для цього існують спеціальні системи, що передбачають внесення страхових депозитів залежно від руху цін на ринку тих паперів, право на операції з якими отримує покупець контракту. Як правило, емітент фючерса не має у своєму розпорядженні тих технічних інструментів, на які він випишує контракт, і фактично здійснює операцію на різницю між фіксованою ціною і тією, яка складеться на ринку на дату виконання контракту. У зв'язку з цим відповідне поширення отримали контракти на індекси біржових курсів, коли продавець і покупець домовляються про перерахування відповідної суми залежно від того, який рівень індекса буде зареєстрований на момент закінчення строку контракту. Корпорації та банки

широко використовують фінансові фючерси для регулювання своїх активів і пасивів. Необхідність такого регулювання зумовлена тим, що за сучасних умов лише теоретично існує можливість повного збалансування активів і пасивів за строками здійснення операцій, процентними ставками та видами валют. А тому завданням регулювання активів і пасивів є передусім врахування ризиків і підтримка їх на рівні, сприятливому для даної організації.

Опціонні відрізняються від фючерсів тим, що вони передбачають право, а не зобов'язання на проведення тієї чи іншої операції, якою користується покупець опціону. Він обмежує вплив на свої активи і пасиви негативного руху ринкових показників сумою, сплаченою за контракт. Водночас така операція дає йому змогу отримати додаткові прибутки, якщо умови на ринку зміняться на його користь.

Основні види опціонів виписуються на акції, індекси їх курсів, валюти, а фючерси — на процентні ставки, тобто на цінні папери з фіксованим доходом, чи на строкові депозити. Як і у фючерсних контрактах, існує велика кількість різновидів опціонів. Можливе комбінування опціонів і фючерсів. Проте індивідуальність опціонів перешкоджає їх широкому впровадженню, що істотно обмежує їх ліквідність, а тому і можливість використання для страхування ринкового ризику.

Одним з різновидів опціонів є варанти, що надають їх власнику право на придбання певних фондових цінностей їх відрізняє від опціону більш тривалий строк, а також той факт, що опціон звичайно випускається на існуючий актив. В останні роки варанти все частіше випускаються з облігаціями, що зробило останні більш привабливими в очах інвесторів. Купуючи облігацію, вкладник фактично видає кредит, який при його ефективному використанні повинен принести прибутки, достатні для сплати процентів і дивідендів. Результатом може виявитися підвищення курсів акцій даної корпорації, яке інвестор може реалізувати двояко,— або шляхом продажу варанта на ринку, або придбанням акції за ціною нижчою від ринкової.

Конвертовані облігації відрізняються від облігацій з варантами тим, що їх власник не може продати право придбання акції за фіксованою ціною на ринку окремо від облігації.

Організація біржі та біржові операції. За формою організації біржі бувають акціонерними товариствами або публічно-правовими інститутами. В останніх приміщення для біржових операцій належить державі, а члени біржі призначаються урядовими органами. Проте, незалежно від форми організації, спільним для всіх бірж є, по-перше, те, що правом торгівлі на біржі користуються лише її члени. Всі, хто не є членом біржі, можуть купувати, продавати цінні папери лише через членів біржі чи під їх наглядом; по-друге, кількість членів біржі строго обмежена. Вона може бути збільшена лише за рішенням біржовиків, якщо біржа є акціонерною компанією, або урядовими органами, які призначають біржовиків, коли біржа є публічно-правовою; по-третє, члени біржі при укладанні угоди з цінними паперами діють як приватні підприємці.

Доступ у приміщення біржі мають лише ті особи, для яких біржові угоди є професією. Вони повинні бути офіційно зареєстровані на біржі. На кожній біржі є особлива галерея для спостерігачів за біржовими операціями, куди відкритий вільний доступ для відвідувачів. Той, хто має намір здійснити на біржі угоду на

купівлю чи продаж цінних паперів, повинен звернутися до біржового посередника, який має право здійснювати такі операції. Ним може бути маклер, біржовий торговець, брокер, джоббер, дилер чи інший комерсант, що визначається статутом біржі. Хто і які види операцій може здійснювати на біржі, залежить від особливостей економіки та законодавства окремих держав.

Маклери — це державні службовці, приведені до присяги, відповідно до якої вони не повинні здійснювати біржові операції на свій кошт і не можуть брати участь у будь-якій комерційній фірмі. Маклери виступають посередниками у біржових угодах з метою встановлення офіційного курсу вотування. Існують і так звані вільні (приватні) маклери. Вони діють на біржі самостійно і конкурують з біржовими агентами банків. Маклери здійснюють різні види угод. Крім них, на біржі є спеціальні представники банків.

Вони виконують операції за свій кошт, тобто укладають угоди від імені і за кошти свого банку, а також виступають комісіонерами при здійсненні операцій для клієнтів банку. Біржові агенти банків та їх допоміжний персонал становлять більшість учасників біржі. Вільних маклерів і біржових представників банків ще називають «кулісою» біржі.

Для отримання заявки на біржову операцію як мінімум повинні бути представлені такі документи: точні назви цінних паперів та ціна, за якою повинна бути здійснена угода. При зазначенні ціни слід підкреслити, чи є вона твердою, тобто лімітованою, чи допускає деякі відхилення.

Лімітована цінова заявка означає, що у дорученні банку закладається ціна, яку не можна перевищити при угоді про купівлю цінних паперів чи знизити при їх продажу. Якщо банк чи маклер отримав нелімітоване замовлення, то це означає, що доручення буде виконано залежно від співвідношення попиту та пропозиції на біржі

В угодах на купівлю цінних паперів зазначається, що операцію слід здійснювати за найнижчими цінами. При продажі клієнт визначає, що цінні папери повинні бути продані за максимально високою ціною.

До обов'язкових характеристик заявки на здійснення біржової операції належить термін її дії. Можливі різні варіанти. Наприклад, «діє лише на сьогодні», «діє до кінця місяця». Потім зазначається біржа, де слід виконувати операції. Вибір місця угоди може бути покладений на банк.

У зв'язку з тим, що заявки на продаж і купівлю цінних паперів, які надходять щоденно у крупні банки, досягають значних обсягів, кредитні інститути створюють у своїх відділеннях спеціальні відділи для здійснення комісійних операцій за дорученнями клієнтів. Банківські службовці, які консультують клієнтів про варіанти інвестування грошових засобів, повинні мати особливо високу кваліфікацію.

Висновки

Банківська система в Україні у ході реформи наближена до західного типу. Однак поки ще не завершено втілення в життя економічних методів впливу банків на роботу підприємств. Головний наслідок кредитної реформи - злам монополістичних тенденцій. Навіть після утворення спеціалізованих банків, які підірвали «абсолютну» монополію Держбанку, зберігалася галузева кредитна монополія:

підприємство не обирало не лише виду банку, навіть і відділення, в якому могло відкрити розрахунковий рахунок. У центрі уваги перебували не суб'єкти, а об'єкти кредитування. Процентні ставки також регулювались адміністративними методами.

Важлива роль у налагодженні ділової активності підприємств суверенної України належатиме утвореному у 1991 р. Національному банку України. Його діяльність регулюється законом України, прийнятим у березні 1991 р. Будучи підзвітним лише Верховній Раді України, він має право законодавчої ініціативи. Своє монополіне право випускати грошові знаки та направляти їх в обіг Національний банк поєднує з операціями, які він проводить з резервними фондами та з касовим обслуговуванням комерційних банків, з купівлею та продажем державних цінних паперів та іноземної валюти, з визначенням курсу національної валюти щодо валют інших країн. Свій вплив на діяльність підприємств він здійснює через обслуговування комерційних та інших банків, у ході якого проводить відповідну грошово-кредитну політику. Дозвіл на створення комерційних банків та на діяльність на території України іноземних банків він дає шляхом їх реєстрації. У процесі становлення власної фінансово-кредитної системи та власної валюти роль Національного банку України особливо відповідальна.

Він почав її з впровадження у січні 1992 р. багаторазових купонів, які повинні стати шаблоном на шляху впровадження українських конвертованих грошей. Наприкінці 1992 р. Україна вийшла з рубльової зони країн СНД, а у лютому 1993 р. впроваджено часткову конвертованість українського карбованця. Проте у цілому вплив Національного банку України на стабілізацію економіки та подолання гіперінфляції поки що слабкий.

Банківська система України ще перебуває в стані становлення, причому цей процес відстає від потреб реформування економіки. У цьому виявляється взаємозалежність всієї економічної системи та системи банків, яка є «нервовою системою» господарського механізму. Основною причиною слабкості системи банків є не стільки сучасні інфляційні процеси (це зовнішній прояв, який у свою чергу посилюється діяльністю банків), скільки економічна криза спад виробництва, розрив традиційних господарських зв'язків як із зарубіжжям, так й у межах України. Лібералізація та безконтрольне зростання цін спричинили велику нестачу оборотних засобів і коштів для інвестицій, які практично, припинилися. Це у свою чергу спричинило масові неплатежі, гіпертрофовану потребу у кредитних ресурсах. Виникла суперечність: без дешевих кредитів не можливо здійснити структурної перебудови у народному господарстві України і конверсії підприємств військової промисловості, відродити інвестиції, насамперед у прогресивні технології, не можуть «стати на ноги» малі приватний і кооперативні підприємства, отже, неможливо наситити внутрішній ринок товарами. Але гостра потреба в кредитних ресурсах зумовлює властиве для кризової ситуації непомірне зростання процентних ставок.

Ще одна суперечність: ліквідація державної монополії у банківській справі єдиного у країні державного банку шляхом відродження спеціалізованих (але все ж за формою власності державних) банків, а пізніше перетворення їх у комерційні банки та виникнення численних акціонерних і приватних банків створюють сприятливі умови для здорової конкуренції у банківській справі як основи

поліпшення кредитного та розрахункового обслуговування підприємств усіх форм власності. Але більшість з них — малі банки, їх статутний фонд не дає їм змоги надавати кредити у великих розмірах, потрібні для інвестицій у підприємствах базових галузей. Адже банк має право надавати кредит клієнту не більший, ніж у розмірі половини його статутного фонду. Отже, чим більше буде утворюватися малих банків, тим гострішою ставатиме проблема кредитування великих підприємств, розукрупнення яких не завжди доцільне. Ставиться питання, щоб мінімальний статутний фонд комерційних банків збільшити з 50 до 500 млн. крб. За таких умов багато новостворених комерційних банків будуть або закриватись або об'єднуватись, що у свою чергу може привести до олігопольних і навіть монопольних процесів.

Водночас в Україні об'єктивно відбуватиметься зближення та переплетення банків з господарськими структурами, з одного боку, як засновників і акціонерів комерційних банків, а з іншого — банки стають акціонерами підприємств. Лише за таких умов, що повсюдно мають місце у ринковій економіці, комерційні банки будуть зацікавлені не просто отримувати проценти та збагатитися на кризовій ситуації в економіці, а домагатися процвітання підприємств.

В Україні відбувається відродження фондових бірж, які активно впливали на економіку до революції. Верховна Рада України прийняла 18 червня 1991 р. постанову про порядок введення в дію закону "Про цінні папери і фондову біржу" з 1 січня 1992 р.